КОМПЛЕКСНАЯ РАБОТА ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ І ЛІТАРАТУРЫ

2023 год

Ліст да адзінаццацікласнікаў Беларусі Inbox ×

M

Шаноўны адзінаццацікласнік!
Мяне завуць Даніэль. Я жыву далёка ад Беларусі, але хачу пазнаёміцца з тваёй краінай. Прачытаў, што ў Беларусі шмат рэк і азёр, чыстыя лясы і гаі. А яшчэ твая краіна мае багатую і цікавую гісторыю і мову. Я пачаў спецыяльна вывучаць беларускую мову і літаратуру. Некаторыя пытанні для мяне застаюцца складанымі, таму прашу дапамогі. Упэўнены, што ты зможаш гэта зрабіць!

--
З павагай,
Даніэль

Сёння мы разам з вамі зробім падарожжа ў свет беларускай мовы і літаратуры разам з Даніэлем, пазнаёміўшы яго з некаторымі асаблівасцямі беларускай мовы і гранямі беларускага мастацкага слова.

11 клас
Варыянт 1

Заданне 1. Першы наш прыпынак – краіна Лексікалогія. Тут шмат розных “жыхароў”, сярод іх ёсць амаформы – гэта розныя па значэнні словы, якія супадаюць у пэўнай граматычнай форме. Часта гэта словы розных часцін мовы (*вусны адказ – прыгожыя вусны*), радзей – адной (*лячу ў самалёце – лячу дзяцей*). Дапамажыце Марку размежаваць наступныя словы (словаформы), праілюстраваўшы іх магчымыя значэнні адпаведным кантэкстам. Назавіце часціну мовы, да якой яны адносяцца, і зрабіце іх графічны падзел на марфемы.

*Максімальная колькасць балаў – **6**.*

Разрыў – разрыў; дам – дам; калі – калі; акуні – акуні.

Часціны мовы, да якіх належаць амаформы	Словазлучэнні (сказы), якія ілюструюць лексічнае значэнне амаформаў	Падзел слова на марфемы
разрыў –		
разрыў –		
дам –		
дам –		
калі –		
калі –		
акуні –		
акуні –		

Заданне 2. У Фразеаландыі, як і ў іншых экзатычных краінах, звычайныя рэчы (словы) часта паўстаюць перад намі ў вельмі нечаканых і непрадказальных праявах і незвычайна паводзяць сябе, бо вельмі цесна звязаны з жывой народнай традыцыяй, з невычэрпнай людской фантазіяй.

Паспрабуйце зарыентавацца “на мясцовасці” і вызначыце:

А) Які кампанент прапушчаны ў кожным з прыведзеных фразеалагізмаў, выбраўшы яго з пяці прапанаваных у трэцім слупку. Насупраць абранага кампанента пастаўце ў чацвёртым слупку знак “+”.

Б) Які з прапушчаных кампанентаў у спалучэнні з кампанентам *языком* дае фразеалагізм, што **не ўступае** ў сінанімічныя адносіны з фразеалагізмамі, якія ўтвараюцца з удзелам усіх астатніх кампанентаў. Насупраць абранага кампанента пастаўце ў чацвёртым слупку знак “–”.

*Максімальная колькасць балаў – **6**.*

А)

Фразеалагізм	Значэнне	Кампанент	+
як ... у (ў) бочцы	‘у вялікай колькасці. Пра мноства людзей у якім-н. месцы (у памяшканні, вагоне і пад.)’	*зярнят*	
		бобу	
		мёду	
		селядцоў	
		кількі	
малая ...	‘нязначны, малаважны, неўплывовы чалавек’	*птушка*	
		пташка	
		сошка	
		шышка	
		шапка	
... язык	‘круты і небяспечны паварот на дарозе’	*цешчын*	
		змяіны	
		жабін	
		сабакаў	
		хамелеонаў	
ні слова ні ...		*намёку*	
		гуку	
		слоўца	

	‘абсалютна нічога (не гаварыць, не адказваць, не расказваць і пад.)’	*паўслова*	
		сказа	
была ў … хата	‘няма і не было каго-, чаго-н.’	*малпы*	
		зайчыка	
		вожыка	
		ката	
		сабакі	

Б)

… языком	агульнае значэнне ‘гаварыць упустую, пустасловіць’	*малоць*	
		варочаць	
		мянціць	
		пляскаць	
		трапаць	

Заданне 3. Кожны дасведчаны турыст ведае, што любая вандроўка павінна быць дакладна спланавана і падчас яе трэба строга прытрымлівацца правіл, інакш можна сутыкнуцца з небяспечнымі наступствамі. Але шмат каго прываблівае і непрадказальнасць у вандроўках, магчымасць час ад часу прымаць рашэнні, звязаныя з выбарам таго ці іншага варыянта маршруту.

Гэтаксама і з мовай. З аднаго боку, яна заснавана на дакладных правілах, якія трэба строга выконваць. А з другога – у адных і тых жа выпадках мова часам дазваляе зрабіць выбар у адпаведнасці з нашымі прыхільнасцямі, адчуваннем гармоніі маўлення.

Напрыклад, некаторыя назоўнікі ў тым ці іншым склоне і ліку могуць ужывацца не з адным, а з двума канчаткамі як варыянтнымі, якія дапускаюцца нормай літаратурнай мовы.

Адчуйце сябе падарожнікам па мове і знайдзіце такія словы ў прыведзенай табліцы. Запішыце дапушчальныя іх граматычныя формы для адпаведных склону і ліку. Насупраць астатніх слоў пастаўце прочыркі.

Прыклад:

Склон і лік	Слова	Граматычныя формы
Творны, множны	*Вока*	*вачамі / вачыма*
Родны, множны	*Стол*	–

*Максімальная колькасць балаў – **6**.*

Склон і лік	**Слова**	**Граматычныя формы**
Родны, множны	*апельсін*	
Месны, адзіночны	*брат*	
Творны, адзіночны	*кроў*	
Творны, множны	*грош*	
Месны, адзіночны	*каталог*	
Родны, множны	*карусель*	
Родны, множны	*кніга*	

Родны, множны	*рог*	
Давальны, адзіночны	*збаўца*	
Давальны, адзіночны	*імя*	
Месны, адзіночны	*мост*	
Родны, множны	*форма*	

Заданне 4. Кожнай часціне мовы ўласцівы свой набор граматычных і лексіка-граматычных катэгорый, прычым гэтым наборам ахопліваецца абсалютная большасць слоў пэўнай часціны мовы. Усё гэта значна ўскладняе засваенне любой мовы як замежнай.

Цікава! *Склад часцін мовы ў розных мовах неаднолькавы. Адрозненні тычацца як аб'ёму асобных часцін мовы, так і ўсяго іх набору. Напрыклад, у сучаснай арабскай мове некаторыя мовазнаўцы вылучаюць усяго толькі тры часціны мовы (імя, дзеяслоў, часціцу).*

Дапамажыце Даніэлю зарыентавацца ў Граматыцы. Даніэль дапусціў некаторыя памылкі як у вызначэнні часцінамоўнай прыналежнасці вылучаных слоў, так і пры іх лексіка-граматычным і ўласна граматычным апісанні. Выпраўце, дзе гэта неабходна, памылкі і патлумачце, чаму меркаванне Даніэля было памылковым.

*Максімальная колькасць балаў – **6**.*

Гукі – гэта самыя першыя ўражанні, што глыбока западаюць у пачуцці ***немаўляці***[1]. Перш чым зразумець слова, дзіця авалодвае мовай гукаў.

Нашы маці ***цераз***[2] вопыт многіх пакаленняў добра ведалі, ***што***[3] першааснова душэўнага характва чалавека пачынаецца з калыскі, з ***той***[4] самай простай, геніяльнай у сваёй мудрасці і паэтычнасці песні, якая называецца – калыханка.

Як жа крыўдна, што сучасныя маці ***так***[5] рэдка спяваюць калыханкі сваім дзецям, што многія з іх самі не чулі калыханак, ***створаных***[6] і сагрэтых матчынымі сэрцамі (*В. Вітка*).

Слова з тэксту	Лексіка-граматычная і граматычная характарыстыка	Выпраўленне памылкі (пры яе наяўнасці)	Тлумачэнне памылкі (пры яе наяўнасці)
немаўляці[1]	Назоўнік: агульнага роду, рознаскланяльны		
цераз[2]	Прыслоўе: акалічнаснае месца		
што[3]	Злучнік: падпарадкавальны, тлумачальны		
той[4]	Займеннік: указальны, мае нулявы канчатак		
так[5]	Часціца: сэнсавая, узмацняльная		
створаных[6]	Дзеепрыметнік: залежнага стану, утвораны ад дзеяслова стварацць пры дапамозе суфікса -*н*-		

Заданне 5. Падарожнічаць могуць не толькі людзі, але і словы! Многія словы вандруюць з мовы ў мову шмат стагоддзяў, па дарозе змяняючы сваё аблічча і прыходзячы ў новы дом-слоўнік амаль непазнавальнымі.

Прачытайце слоўнікавыя артыкулы з розных слоўнікаў, назавіце тып кожнага слоўніка. Уявіце сабе, што ўсе гэтыя артыкулы змешчаны ў адным слоўніку. Якую агульную лінгвістычную задачу магла б вырашаць такая лексікаграфічная крыніца?

*Максімальная колькасць балаў – **5**.*

Слоўнікавы артыкул	**З якога слоўніка ўзяты артыкул?**
БАРЭЛЬЕФ. Від скульптуры, у якой фігура выступае на плоскай паверхні менш чым на палавіну сваёй таўшчыні.	
БАРЭЛЬЕФ. Запаз. у XVIII ст. з франц. м. *bas-relief* (нізкая выпукласць).	
БАРЭЛЬЕФ. ад *-ба- і -рэльеф-*; *невытв.;* барэльефны, гарэльефны, рэльефны.	
БАРЭЛЬЕ́Ф *м. НВ* барэлье́ф, барэлье́фа, барэлье́фу, барэлье́фам, барэлье́фе; *мн. НВ* барэлье́фы, барэлье́фаў, барэлье́фам, барэлье́фамі, барэлье́фах.	

Агульная задача:

____

Заданне 6. Наступны прыпынак нашага падарожжа – Пунктуацыя. Уявіце, што існуе формула для вылічэння колькасці косак пры аднародных членах сказа:

$$x = n - 1,$$

дзе x – колькасць косак, а n – колькасць аднародных членаў.

Рашыце задачу:

Прапанаваны схемы сказаў з аднароднымі членамі без косак. Для якіх сказаў гэта формула правільная?

*Максімальная колькасць балаў – **7**.*

1. […○○○ і ○…].
2. […не толькі ○○○ але і ○…].
3. […○ і ○○ і ○…].
4. […і ○ і ○ і ○ і ○…].
5. […○ і ○ і ○ і ○…].
6. […і ○ і ○ і ○ або ○…].
7. […○○○ ці ○…].

Формула правільная для сказаў (*пазначце нумары*) ____________________

Заданне 7. Калі вы заўзяты турыст і прыхільнік здаровага ладу жыцця, вам будзе значна прасцей перакласці прапанаваны тэкст на беларускую мову.

*Максімальная колькасць балаў – **6**.*

Горный туризм отличается от других видов не способом передвижения, а сложностью маршрута. В горный туризм входят элементы альпинизма и скалолазанья. Без специальной подготовки в горы ходить ни в коем случае нельзя: здесь на каждом шагу ты можешь

столкнуться с чем-то неожиданным. Не каждый легко переносит высоту. А ещё в горах опасно обжигающее солнце, угрожающие лавины, снежные карнизы. Не менее опасен и спелеотуризм, или пещерный туризм. Здесь требуются специальная одежда и снаряжение, знание особых приёмов спуска, подъёма, лазанья по узким проходам, особенностей пещер *(Энциклопедический словарь юного спортсмена)*.

Заданне 8. Працягваем наша падарожжа. Патлумачце Даніэлю некаторыя літаратуразнаўчыя паняцці і падбярыце да гэтых паняццяў прыклады з прапанаваных. У табліцу ўпішыце нумары ўсіх прыкладаў у патрэбныя ячэйкі. Памятайце, што адзін прыклад можа быць ілюстрацыяй да розных паняццяў.

*Максімальная колькасць балаў – **6.***

<table>
<tr><td>1.
Даруй мне, час, за слоў просталінейнасць, На ўяўнай злосці шал не наракай!
Не, выгінастай рыссю духу ленасць
Мяне не цікавала спадцішка!
Я ведаю: і рух жыцця, і тленнасць –
Усё ў тваіх упэўненых руках.
Ты нас вучыў не прыгінаць каленяў,
Калі прыйшлося ў поцемках блукаць.
Табе я з дзён маленства падначален,
І вось па бурным рэчышчы плыву
Да самага канечнага прычалу.
Але і там цябе я пазаву
Сказаць: хоць нас на вернасць не вянчалі,
Я сувязей з табой не разарву!
Алесь Звонак</td><td>2.
Чужой любві я не зайздрошчу,
Тут са сваёю нелады:
Я ў сэрцы ёй даю жылплошчу,
Ды ў ім утульна не заўжды.

Няўжо мой дар не пажаданы
І не прызнаны, сапраўды?
Тады бывай, бывай тады!
Любоў – не райскія сады,
Любоў – не дом падараваны,
Любоў – бяздомнік, прапісаны
У верным сэрцы назаўжды.
Аркадзь Куляшоў</td></tr>
<tr><td>3.
Лепей за ўсё мне на свеце мясціна
Тая, дзе я нарадзіўся і ўзрос.
Бэз пад акном і на полі каліна…
Ціхае сонца, блакіты нябёс…
Кастусь Кірэенка</td><td>4.
Шчаслівай дарогі – да кахання.
Ад кахання і да кахання.
Бо дарога заўсёды, мусіць, пачынаецца ад кахання і вяртаецца зноў жа да кахання.
Янка Сіпакоў</td></tr>
<tr><td>5.
Гэта і ў сшытку неба
Занатавана зорамі, –
Каб чытаў я да скону ў сораме,
Што не ведаю нічога без мамы,
Што без мамы
Я – непісьменны самы!
Рыгор Барадулін</td><td>6.
Тут, дзе хапае да хлеба і солі
І на сталах не канчаецца мёд.
Тут, дзе не скончыцца песня ніколі
І не ўпадзе на калені народ!
Яўгенія Янішчыц</td></tr>
</table>

Тэрмін	**Азначэнне тэрміна**	**Нумары прыкладаў**
Анафара		
Дактыль		
Санет		
Эпіфара		

Заданне 9. Дапамажыце Даніэлю вызначыць праўдзівыя і няпраўдзівыя сцверджанні. Насупраць праўдзівых пастаўце знак “+”.

*Максімальная колькасць балаў – **6**.*

Сцверджанне	Праўдзівае / няпраўдзівае
Францыск Скарына першы ў гісторыі ўсходнеславянскай культуры выдаў пераклад Бібліі	
У паэме “Кепска будзе!” Францішак Багушэвіч паказвае добрага чыноўніка, які дапамагае простым людзям змагацца з панам	
Усю прыгажосць спакойнага мора паказала Цётка ў аднайменным пейзажным вершы	
Сярод асноўных праблем п’есы “Раскіданае гняздо” Янкі Купалы – праблема зямлі і свабоды	
Прататыпам Андрэя Лабановіча з трылогіі “На ростанях” з’яўляецца Якуб Колас	
Максім Багдановіч у сваёй паэзіі пазбягаў тэмы горада, бо вельмі любіў вёску	
Алесь Гарун з’яўляецца аўтарам аднаго прыжыццёвага зборніка паэзіі	
Максім Гарэцкі ўвасобіў канцэпцыю беларускага нацыянальнага характару ў мастацкай літаратуры	
Змітрок Бядуля змагаўся супраць мадэрнізму ў літаратуры	
Ганна ў рамане “Людзі на балоце” Івана Мележа ўзяла шлюб з Яўхімам, бо больш не кахала Васіля, а пакахала Яўхіма	
Янка Брыль з’яўляецца адным з самых вядомых беларускіх аўтараў лірычнай прозы	
Васіль Быкаў у “Знаку бяды” апраўдвае дзеянні і ўчынкі Зміцера Гужа, бо яго бацьку раскулачылі	

Заданне 10. Сёлета Даніэль збіраецца наведаць Беларусь, каб пабываць у яе культурнай сталіцы гэтага года – слаўным горадзе Слуцку. А яшчэ ён збіраецца наведаць мясціны, звязаныя з жыццём і/або творчасцю свайго любімага беларускага пісьменніка.

Гэта аўтар такіх апавяданняў, як “Літоўскі хутарок”, “Рускі” і інш., у якіх закладзена традыцыя філасофскай, інтэлектуальнай прозы. Ён вядомы як аўтар шэрагу слоўнікаў. Быў правадзейным сябрам Інбелкульта.

У лютым гэтага года адзначалася 130-годдзе з дня нараджэння любімага беларускага пісьменніка Даніэля.

Назавіце гэтага пісьменніка.

Складзіце для Даніэля турыстычны маршрут, які павінен уключаць тры мясціны Беларусі, звязаныя з жыццём і/або творчасцю названага пісьменніка, а таксама ўкажыце, што там трэба абавязкова паглядзець.

Напішыце невялікі рэкламны тэкст экскурсіі, каб вашы аднагодкі захацелі таксама праехаць гэтым маршрутам. Звярніце ўвагу, што тэкст павінен быць адрасным.

*Максімальная колькасць балаў – **6**.*

Пісьменнік: ____

Экскурсійны маршрут

Месца	Што абавязкова трэба паглядзець

Рэклама ____